

УДК 347.61 (477)

В.А. ВАТРАС, канд. юрид. наук, Хмельницький університет управління та права

ПОНЯТТЯ «СІМ'Ї» У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: сім'я, шлюб, родинність, усиновлення, сімейне право України

В юридичній науці робилися численні спроби розрити поняття «сім'ї». Серед них, науковий доробок таких учених, як М.В. Антокольська, Ю.Ф. Беспалов, Є.М. Білогорська, І.А. Бірюков, В.І. Бошко, Я.Р. Веберс, Є.М. Ворожейкін, Л.І. Глушкова, П.П. Глущенко, В.Г. Голованов, В.С. Гопанчук, В.І. Данілін, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, О.І. Загоровський, О.М. Калітенко, О.Ю. Косова, П.В. Крашенінніков, І.М. Кузнецова, Р.П. Мананкова, Г.К. Матвеев, В.Ф. Маслов, С.О. Муратова, О.М. Нечаєва, О.М. Немков, М.Т. Оридорога, Л.М. Пчелінцева, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, Г.М. Свердлов, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, В.П. Шахматов, Я.М. Шевченко та інші. Однак, однастайності у поглядах вище перерахованих вчених досягнуто не було, що і зумовлює необхідність у висловленні власного бачення цієї проблеми та формулювання авторського визначення поняття «сім'ї», що і виступає метою наукової статті.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше пропонується закріпити у СК України таке поняття «сім'ї»: «це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності».

Слово «сім'я» походить від слова «сьемь», що означає «робітник, слуга, домо-

чадець» [1, с.374]. Виходячи з цього, у первісному розумінні сім'я - це коло осіб, які визначалися як робітники, слуги, домочадці, тобто особи, пов'язані певними економічними зв'язками [2, с.47-48].

До середини ХІХ ст. спроби визначити поняття сім'ї носили дещо хаотичний характер. Однак поява окремих фундаментальних досліджень стала переломним етапом у цьому напрямку. Наукові праці Льюїса Г. Моргана («Давнє суспільство», 1877), М. Ковалевського («Нарис походження і розвитку сім'ї та власності», 1890) та Ф. Енгельса («Походження сім'ї, приватної власності і держави», 1884) започаткували наукові дослідження сім'ї як соціального інституту та первинного осередку суспільства [3, с.69].

Першим наукове обґрунтування історичної та соціальної ролі сім'ї дав Ф. Енгельс, який писав: «Сім'я дає нам у мініатюрі картину тих самих протилежностей та протиріч, у яких рухається суспільство, а «суспільство - це маса, що складається повністю з індивідуальних сімей, немов з молекул» [4, с.76, 83].

Розуміння сім'ї як первинного осередку суспільства розроблялося філософами. На їх думку, сім'я є осередком (малою соціальною групою) суспільства, найважливішою формою організації особистого побуту, що заснований на подружньому союзі і родинних зв'язках, тобто на багатосторонніх відносинах між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами й іншими родичами, які разом проживають і ведуть спільне господарство [5, с.326].

Активно розробляли поняття сім'ї вчені-соціологи. Саме з огляду на це до цього часу окремі науковці, у тому числі й представники юридичної науки, відстоюють думку щодо недоцільності юридичного визначення поняття сім'ї. Вони вважають, що поняття сім'ї, яке розроблене наукою соціологією, має використовуватись у правознавстві. Наведемо кілька визначень сім'ї, запропонованих соціологами.

На думку Г. Харчева, сім'ю можна визначити як малу соціальну групу, що володіє

історично визначеною організацією, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними відносинами, спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і соціальною необхідністю, яка зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [6, с.57].

М.Д. Шимін визначає сім'ю наступним чином: «Сім'я - це специфічна форма соціальної життєдіяльності людей, зумовлена економічним ладом суспільства, заснована на шлюбі чи родинності, включаючи всю сукупність відносин (між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, між різними поколіннями), що складаються на базі спільної різносторонньої діяльності її членів, у якій реалізуються як потреби суспільства (у фізичному і духовному відтворенні людської особистості, в забезпеченні нормальної спільної життєдіяльності людей у сфері особистого життя), так і потреби індивіда (в інтимних зв'язках, у сімейному особистому щасті)» [7, с.21].

Соціологічні визначення сім'ї, окрім соціологів, використовуються і представниками юридичної науки, що зумовило домінування у юриспруденції позиції про наявність соціологічного та юридичного розуміння сім'ї. Одним із перших цю теорію обґрунтував В.О. Рясенцев, який зазначав, що існує загальне (соціологічне) і спеціальне (юридичне) поняття сім'ї. На його думку, в соціологічному розумінні сім'я є союзом осіб, що заснований на шлюбі, родинності (чи лише родинності), прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою [8, с.43]. Соціологічне визначення сім'ї пропонувалося й іншими вченими-правниками. Перш ніж перейти до детального аналізу поняття сім'ї, спробуємо проаналізувати визначення, що дістали найбільшого поширення в літературі.

На думку В.С. Гопанчука, сім'я в соціологічному значенні - це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та до-

помогою [9, с.30].

Сім'я - об'єднання осіб, що природно формується в реальному житті, ґрунтується на шлюбі, родинності, усиновленні чи інших формах відносин між цими особами й характеризується спільністю духовного, матеріального життя й інтересів, що забезпечують продовження роду і виховання дітей [10, с.123].

О.О. Рузакова вважає, що сім'я - це союз осіб, заснований на шлюбі, а також фактичних шлюбних відносинах, родинності, прийнятті дитини в сім'ю на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою [11, с.8]. С.О. Муратова вказує, що сім'я - це мала соціальна група людей, об'єднаних кровними чи іншими прирівняними до них зв'язками, а також взаємними правами та обов'язками [12, с.28].

Сім'я - це певна сукупність (спільність, група) людей, за загальним правилом, родичів, заснована на шлюбі, родинності, свояцтві, спільному проживанні і веденні спільного господарства, що утворює природне середовище для благополуччя її членів, виховання дітей, взаємодопомоги, продовження роду [13, с.2].

Ю.С. Червоний зазначає, що сім'я - це історично визначена організована соціальна спільність, заснована на шлюбі та кровному спорідненні (або лише на шлюбі чи лише на кровному спорідненні), усиновленні та взятті дітей на виховання, характерними ознаками якої є спільне життя її членів, взаємна моральна та матеріальна підтримка і взаємне виховання ними одне одного, насамперед підростаючого покоління [14, с.68].

Сім'я є особливим елементом соціальної структури, оскільки виступає ланкою, що пов'язує біологічне і соціальне, індивідуальне і суспільне життя людей, слугує для них першим джерелом соціальних ідеалів і критеріїв поведінки [15, с.1].

Деякі вчені-юристи розглядають сім'ю як цілісне соціальне утворення, що характеризується внутрішньою єдністю і щепленням частин у єдине ціле [16, с.7-8]; первинний і багатогранний осередок нашого суспільства

[17, с.4]; активну соціальну групу, побудовану на шлюбі чи на родинних відносинах [6, с.17] тощо.

Виходячи з цього, сім'я з позиції науки соціології розглядається як мала соціальна група людей, що поєднані шлюбом, відносинами родинності, прийняттям дітей у сім'ю на виховання, спільним побутом, взаємною моральною відповідальністю та підтримкою.

Тобто відповідно до вищевикладеного, сім'я розглядається як один з найважливіших соціальних інститутів, що займає провідне місце у суспільстві. Учені-соціологи сутність сім'ї вбачають у тому, що вона є специфічним соціальним феноменом, який володіє сукупністю стійких, триваючих ознак (мала соціальна група, наявність шлюбних чи родинних відносин, спільний побут, моральна відповідальність членів сім'ї). На нашу думку, таке визначення не може бути достатнім для юридичної науки, оскільки воно не в повній мірі відповідає тому змісту, який бажає вкласти у нього закон. Таким чином, використання саме соціологічного визначення поняття сім'ї в юриспруденції викликає сумнів, оскільки у ньому не названі саме ті властивості, які необхідні для юридичної науки та практики. Разом з тим одностайності з приводу застосування соціологічного визначення сім'ї у юридичній науці серед учених-правників не досягнуто. Внаслідок цього сформовано два протилежні напрямки в правових дослідженнях.

Перший підхід полягає у тому, що юридичне визначення сім'ї як і закріплення такої дефініції в чинному законодавстві не потрібне. Ця думка обґрунтовується тим, що сім'я є не юридичною категорією, а соціальною, оскільки суб'єктом сімейного права є не сім'я, а конкретні особи (подружжя, діти, батьки). Більше того, критерії, які характеризують сім'ю, різноманітні, і абсолютно різними є умови існування сімей. Так, І.М. Кузнецова зазначає, що в сімейному законодавстві Російської Федерації немає загального визначення сім'ї. Це не випадково, адже поняття сім'ї має соціологічний, а не правовий

характер [19, с.27]. На думку представників цього напрямку, у зв'язку з тим, що поняття сім'ї пов'язане з визначенням кола членів сім'ї, що утворюють її склад, більше того, таке коло є різним у різних правових інститутах та галузях права, то визначення поняття сім'ї могло б призвести до порушення прав членів сім'ї чи до необґрунтованого розширення такого кола. Відсутність легального визначення сім'ї в законі, вважає П.В. Рамзаєв, особливих незручностей не спричинить, а навпаки, така ситуація є цілком природною [20, с.33].

Навряд чи можна погодитись з подібними твердженнями. По-перше, те, що те чи інше явище є складним та одноманітним, не означає, що при його визначенні слід охопити всі притаманні йому ознаки. Достатньо обмежитись основними і відносно стабільними. По-друге, не заперечуючи того, що сім'я є соціальною інституцією, ми не відкидаємо можливості її правового визначення, оскільки, потрапляючи до сфери правового регулювання, сім'я перетворюється із соціального явища на соціально-правове. Це дає можливість поєднати в її дефініції як соціальні, так і правові ознаки. По-третє, тривала відсутність правової дефініції сім'ї в законодавстві постійно відзначалася науковцями як прогалина, що має терміново бути усунута. Так, Я.М. Шевченко зазначала, що однією з найбільших проблем у сфері охорони сім'ї була відсутність у сімейному законодавстві визначення поняття сім'ї як об'єкта правового регулювання. Насамперед це створює труднощі в практиці роботи правозастосовчих органів, коли виникають питання відносно сім'ї як цілісного утворення, чи окремих її членів [21, с.13]. По-четверте, незважаючи на те, що сім'я є соціальною категорією, право регулює соціальні відносини. Унаслідок такого регулювання окреслені відносини набувають правового змісту та стають правовідносинами. Зазначений процес змінює погляд на сім'ю як власне соціальну одиницю та надає їй статусу правової категорії. У зв'язку з цим необхідним є власне правове

розуміння сім'ї. З огляду на зазначене, більш обгрунтованим ми вважаємо підхід, за якого юридична наука має виробити, а законодавець закріпити саме юридичну дефініцію сім'ї.

Підсумовуючи наведене вище, зробимо висновок, що сім'ю можна розглядати як соціологічну і як правову категорії. Їх поєднання дає можливість збагатити юридичну науку знаннями, здобутими науковцями-соціологами. Наразі, якщо соціологію більше цікавить сім'я як соціальна одиниця, яка базується на спільному проживанні та взаємній моральній відповідальності осіб, то в праві найбільший інтерес становить саме юридичний зв'язок осіб. На нашу думку, заслуговує на підтримку позиція науковців, згідно з якою юридичне визначення сім'ї є необхідністю, оскільки переважна більшість галузей права України трактує сім'ю як правову категорію, піддаючи її правовій регламентації, у зв'язку з чим сім'я не може не мати юридичного визначення.

Перші спроби дати юридичне визначення поняття сім'ї здійснювалися ще дореволюційними цивілістами. Г.Ф. Шершеневич зазначав, що сім'я являє собою союз осіб, пов'язаних шлюбом, та осіб, що від них походять. Коло осіб, що входить до цього союзу, є неоднаковим на різних ступенях розвитку людства. Фізичний і моральний склад сім'ї складається поза правом, а юридичний елемент є необхідним і доцільним у сфері майнових відносин членів сім'ї. Сім'я є основною ланкою державного організму і користується деякою автономією [22, с.406-407]. Незважаючи на домінування соціальних факторів у запропонованій дефініції, класик вказує на наявність юридичного змісту в понятті сім'ї.

На думку К.П. Побєдоносцева, слово «сім'я» нагадує в першу чергу союз, яким поєднане подружжя як між собою, так і зі своїми дітьми. По-друге, відносини, в яких знаходиться глава дому щодо всіх членів дому і сім'ї. По-третє, вказує на ціле коло осіб, пов'язаних спільним походженням [23, с.7].

Видається цінним те, що автор у запропонованому визначенні вказує на коло осіб, що становлять сім'ю, та на зв'язок між членами цієї сім'ї.

Відомий учений О.І. Загоровський вважав, що сім'я є групою осіб, пов'язаних шлюбом чи родинністю, які спільно проживають разом [24, с.1].

Дореволюційні вчені, даючи визначення поняття сім'ї, вказували на її соціально-правовий зміст, обгрутовували сім'ю як правову категорію та соціальну інституцію. Однак при аналізі їх думок ми приходимо до висновку, що запропоновані визначення, з огляду на ту обставину, що сім'я та шлюб - явища історично мінливі, які змінюються з розвитком суспільства, сьогодні потребують уточнення та розширення змісту.

Варто також проаналізувати й ті погляди на сім'ю як правову категорію, що склалися в радянській та сучасній юридичній науці.

В.І. Бошко визначає сім'ю як союз осіб, заснований на вільному і рівноправному шлюбі чи близькій родинності (нерідко на усиновленні), ідейно пов'язаний з участю в будівництві комунізму, а також об'єднаний взаємною матеріальною та моральною підтримкою, турботою про комуністичне виховання потомства, що здійснюється при широкій і зростаючій допомозі держави і наділений відповідними правами і обов'язками [25, с.89].

Г.М. Свердлов вважає, що сім'я - це коло осіб, пов'язаних один з одним вказаним у законі обсягом прав та обов'язків, що впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення і прийняття дітей на виховання [26, с.162]. В.О. Рясенцев приходиться до висновку, що сім'ю в юридичному сенсі можна визначити як коло осіб, пов'язаних правами і обов'язками, що впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми прийняття дітей на виховання, яке покликане сприяти зміцненню і розвитку сімейних відносин на принципах комуністичної моралі [8, с.45].

На думку Г.К. Матвєєва, сім'я - це засно-

ване на шлюбі чи родинності об'єднання осіб, пов'язаних між собою особистими і майновими правами та обов'язками, моральною і матеріальною спільністю і підтримкою, веденням спільного господарства і комуністичним вихованням дітей [27, с.42]. Є.М. Ворожейкін переконаний у тому, що сім'я - це спільне життя осіб, що виникло зі шлюбу, близької родинності, усиновлення та інших законних підстав, що має на меті народження і виховання дітей, спільне ведення господарства, встановлення відносин інтимної чи духовної близькості і викликає відповідні до цього особисті і майнові права та обов'язки [28, с.13].

О.М. Нечаєва визначає сім'ю як спільність осіб, що разом проживають, об'єднані правами та обов'язками, передбаченими сімейним законодавством [29, с.10]. Російський учений С.О. Муратова вважає, що сім'я - це об'єднання осіб, які, як правило, спільно проживають, пов'язані взаємними правами та обов'язками, що виникають зі шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми влаштування дітей на виховання в сім'ю [12, с.28-29].

Деякі вчені визначають сім'ю як коло осіб, що спільно проживають, пов'язані правами і обов'язками, які впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми прийняття дітей на виховання і покликані сприяти зміцненню і розвитку сімейних відносин [30, с.13].

На думку Р.П. Мананкової, сім'я - це мала соціальна група (об'єднання, союз осіб), заснована на шлюбі, родинності, усиновленні й інших формах прийняття дітей на виховання, пов'язана спільністю життя, а також сімейними правами та обов'язками [31, с.45].

Відомий український учений Ю.С. Червоний пропонує таку дефініцію: сім'я (у юридичному розумінні) - історично визначена організована спільність, пов'язана взаємними правами та обов'язками, які впливають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання [14, с.69]. На думку Г.О. Лозової, сім'єю вважається

об'єднання осіб, що ґрунтується на шлюбі, кровному спорідненні, усиновленні чи інших формах взяття дітей на виховання, а також на інших підставах, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, і яке пов'язує своїх членів спільністю життя та інтимних стосунків, а також взаємними правами і обов'язками [32, с.122].

Можна наводити інші приклади визначення поняття сім'ї, однак вони подібні до попередніх або ж базуються на останніх. Перший висновок, який можна зробити на основі аналізу наведених вище визначень, полягає в тому, що на сьогодні в науці сімейного права напрацьовано значний масив наукових дефініцій сім'ї, що становить достатню основу для розробки визначення досліджуваного поняття, яке надалі буде придатним для законодавчого його закріплення. Однак передусім спробуємо узагальнити наукові розвідки стосовно поняття «сім'ї» та визначити основні його складові.

Учені трактують юридичне поняття сім'ї як: 1) союз осіб; 2) коло осіб; 3) сукупність осіб; 4) спільність осіб; 5) об'єднання осіб; спільне життя осіб. Усі єдині в тому, що сім'я складається з фізичних осіб - людей. Розходження стосуються лише форми позначення відповідного об'єднання: союз, сукупність, коло тощо.

Ми вважаємо, що окреслені вище позначення фізичних осіб, які використовуються науковцями здебільшого, підкреслюють власне соціальні аспекти категорії сім'ї. Однак при формуванні юридичного визначення необхідно, у першу чергу, підкреслити власне юридичні аспекти такого правового явища, яким є сім'я, а не зосереджуватися на її соціальних характеристиках. З огляду на це, ми пропонуємо визначати сім'ю у правовому розумінні як юридичний зв'язок між фізичними особами. Застосування поняття юридичний зв'язок чітко підкреслює те змістове навантаження, яке вказує на сім'ю як правову категорію та чітко відмежовує юридичне визначення сім'ї від соціологічного. Юридичний зв'язок є нічим іншим як правовідносинами,

що виникають між членами сім'ї на визначених законом підставах. Такий зв'язок полягає у наділенні фізичних осіб, які складають сім'ю, взаємними правами та обов'язками, якими пов'язує (зв'язує) їх закон.

Іншою, не менш важливою, частиною дефініції є конкретизація підстав, на яких формується такого роду об'єднання фізичних осіб. Такими підставами є шлюб, родинність, усиновлення та окремі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (інакше кажучи, - прийняття дитини на виховання в сім'ю). Проте, не всі дефініції чітко конкретизують ці форми, що зумовлено розвитком суспільних відносин, переглядом правових підходів до законодавчого регулювання інституту сім'ї. Однак на сьогодні такі форми українським законодавцем чітко визначені: усиновлення, опіка та піклування, патронат, фактичне виховання, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу. Проте, не всі форми влаштування є підставою для створення сім'ї. Наприклад, дитячий будинок сімейного типу. Спірним є питання щодо визнання сім'єю відносин, що виникають при опіці та піклуванні. Тому, на наше переконання, юридичне визначення поняття «сім'я» повинне містити перелік підстав для створення сім'ї, але з метою уникнення розширеного тлумачення поняття «сім'я», у дефініції слід перерахувати безумовні підстави для її створення, а саме: шлюб, родинність та усиновлення. Окрім цього, у зв'язку з можливим виникненням у майбутньому нових підстав створення сім'ї, слід передбачити існування і інших передбачених законом підстав, які із розвитком суспільних відносин можуть з'явитися. Завдяки цьому ми досягнемо стабільності у дефініції та включатимемо до поняття сім'ї лише ті підстави, які визначатиме закон.

Визначення поняття «сім'я» повинно складатися із відповідних ознак, які його відрізняють від інших соціальних та правових інститутів. Однак у юридичній науці одностайності щодо ознак сім'ї не досягнуто. Тому серед ознак сім'ї виділяють спільність

життя [28, с.16], спільне проживання і побут [29, с.10], крім них, - наявність взаємних прав та обов'язків, ведення спільного господарства [27, с.42], взаємна моральна та матеріальна підтримка [14, с.68]. Деякі вчені пропонують доповнити поняття сім'ї такою ознакою, як захист сім'ї державою [33, с.17].

На думку Є.М. Ворожейкіна, сім'ю характеризує насамперед спільне життя людей. Відсутність спільного життя означає припинення сім'ї, хоча союз між особами є (нерозірваний шлюб при фактичному припиненні шлюбних відносин між подружжям). Спільне життя в сім'ї характеризується цілеспрямованістю [28, с.16]. Спільне життя - це не тільки спільне проживання, а й спільність сімейних інтересів, взаємна потреба в постійному спілкуванні один з одним [34, с.34-35]. Розглядаючи питання про ознаки сім'ї, Ю.С. Червоний приходиться до висновку, що доцільніше говорити про спільне життя, а не про спільне проживання чи спільний побут [14, с.68]. На думку деяких учених, поняття «спільне життя» охоплює не лише спільне проживання, спільний побут, ведення спільного господарства, але й поняття взаємної моральної та матеріальної підтримки, взаємну спільність сімейних інтересів, взаємну потребу людей у постійному спілкуванні один з одним (В.І. Бошко, В.О. Рясенцев, І.В. Жилінкова). Ми підтримуємо таку точку зору, оскільки поняття «спільне життя» є точною узагальненою характеристикою специфічних відносин, що пов'язують членів сім'ї. Термін «спільне життя» через свою стислість і змістовність повинен бути широко впроваджений у юридичну науку. Разом з тим, вважаємо за необхідне зробити й певні застереження щодо можливого спрощеного розуміння «спільного життя» стосовно обмеження лише суто побутовими та господарськими моментами. У нашому суспільстві чимало прикладів коли друзі, сусіди, співробітники надають одне одному різноманітну допомогу у веденні господарства, взаємно одне одного підтримують, спільно виконують господарські роботи тощо. Але це жодним чином не

може бути підставою, щоб визнавати їх сім'єю. З цього приводу Я.М. Шевченко красномовно зазначає: «Вказана дефініція нівелює сім'ю до поняття будь-якого соціального утворення, що пов'язане із спільним проживанням людей, хоча можна спільно жити - і це зовсім не означає створення сім'ї. А чого варта вказівка на те, що сім'ю складають особи, які пов'язані спільним побутом. Чи є вона такою, що властива лише для сімейних зв'язків, чи ні? Спільне життя неможливо ототожнювати із спільним проживанням, спільне життя має значно ширшу сферу застосування. Поняття «спільне життя» охоплює такі важливі елементи процесу життя, як взаємне піклування, виникнення спільних інтересів, появу домовленостей, що стосуються самого існування сім'ї, її розвитку, наприклад, народження дитини тощо; поняття «спільний побут» охоплює поведінку осіб, яка пов'язана з організацією домашнього господарства, житла, власне проживання. А чи не можуть будь-які сторонні особи організувати спільне проживання, не будучи сім'єю? Звичайно, можуть, наприклад, у гуртожитку. Організувати спільний побут, наприклад, на комунальній кухні. Усе це свідчить про те, що у визначенні поняття сім'ї була зроблена концептуальна помилка. Не спільне проживання, а саме спільне життя є основою для визначення поняття сім'ї [35, с.275-279].

Слід зауважити, що зазначені вище соціологічні ознаки сім'ї можуть і повинні бути враховані при формулюванні юридичної дефініції сім'ї. Разом з тим вважаємо за необхідне обов'язково включати до переліку ознак, що складають дефініцію сім'ї такий елемент, як наділення її членів взаємними правами та обов'язками, що й становлять юридичний зв'язок між її членами. Мається на увазі наявність чи наділення членів сім'ї відповідними сімейними правами та обов'язками (особистими немайновими та майновими), що передбачені сімейним законодавством та покладення на останніх, окрім моральної взаємної відповідальності та тур-

боти, юридичної відповідальності, яка настає при невиконанні чи неналежному виконанні такими особами своїх обов'язків. Без інституту юридичної відповідальності передбачені сімейним законодавством права та обов'язки залишаться деклараціями і не будуть реалізовані. Лише у цьому разі ми визначимо сім'ю в юридичному розумінні.

Підсумовуючи викладене вище, пропонуємо таке юридичне визначення сім'ї:

Сім'я - це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка / Г. П. Цыганенко. - К. : Радянська школа, 1989. - 510 с.
2. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. - К. : Юрінком Інтер, 2004. - 264 с.
3. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. - М. : Мысль, 1974. - 248 с.
4. Энгельс Фридрих Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана / Ф. Энгельс. - М. : Политиздат, 1982. - 238 с.
5. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. - М. : Политиздат, 1981. - 774 с.
6. Харчев А. Г. Брак и семья в СССР / А. Г. Харчев. - М. : Изд-во Мысль, 1979. - 367 с.
7. Шимин Н. Д. Семья как общественное явление : Опыт социал.-филос. анализа / Н. Д. Шимин. - Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. - 188 с.
8. Рясенцев В. А. Семейное право / В. А. Рясенцев. - М. : Юридическая литература, 1971. - 293 с.

9. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. - К. : Істина, 2002. - 304 с.
10. Маслов В. Ф. Действующее законодательство о браке и семье / В. Ф. Маслов, З. А. Подопригора, А. А. Пушкин. - Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1972. - 212 с.
11. Рузакова О. А. Семейное право : учеб.-практ. пособие / О. А. Рузакова. - М. : Экзамен : Право и закон, 2003. - 256 с.
12. Муратова С. А. Семейное право : учебное пособие. Нормативные акты / С. А. Муратова. - М. : Юриспруденция, 2001. - 384 с.
13. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. П. В. Крашениникова, П. И. Седугина. - М. : ИНФРА-М : Норма, 1997. - 372 с.
14. Сімейне право України : підручник / за ред. Ю. С. Червоного. - К. : Істина, 2004. - 464 с.
15. Жилинкова И. В. Правовые гарантии укрепления семьи : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / И. В. Жилинкова ; Харьк. ордена Трудового красного знамени юрид. ин-т имени Ф. Э. Держинского. - Х., 1986. - 24 с.
16. Шевченко Я. Н. Совершенствование законодательства о браке и семье: Теоретические проблемы соотношения гражданского и семейного законодательства / Я. Н. Шевченко. - К. : Наук. думка, 1986. - 168 с.
17. Ершова Н. М. Вопросы семьи в гражданском праве / Н. М. Ершова. - М. : Юрид. лит, 1977. - 176 с.
18. Королев Ю. А. Конституция СССР - правовая основа построения брачно-семейных отношений / А. Ю. Королев. - М. : Изд-во Московск. ун-та, 1981. - 192 с.
19. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / отв. ред. И. М. Кузнецова. - М. : Юристъ, 2002. - 596 с.
20. Рамзаев П. В. Члены семьи по семейному и жилищному законодательству / П. В. Рамзаев // Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье в правоприменительной практике : межвузовский тематический сборник. - Саратов, 1978. - С. 33-36.
21. Шевченко Я. Н. Правовое регулирование охраны семьи по советскому семейному законодательству / Я. Н. Шевченко // Проблемы советского семейного права : материалы Всесоюз. науч.-практ. конф. (19-21 января 1979 г.). - М. : Ин-т государства и права АН СССР, 1980. - С. 13-14.
22. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). / Г. Ф. Шершеневич. - М. : СПАРК, 1995. - 556 с.
23. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Часть вторая: Права семейственные, наследственные и завещательные / К. П. Победоносцев. - М. : Статут, 2003. - 656 с.
24. Загоровский А. И. Курс семейного права / А. И. Загоровский ; под ред. В. А. Томсинова. - М. : Зерцало, 2003. - 460 с.
25. Бошко В. И. Очерки советского семейного права / В. И. Бошко. - К. : Госполитиздат УССР, 1952. - 371 с.
26. Свердлов Г. М. Советское семейное право / Г. М. Свердлов. - М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1958. - 299 с.
27. Матвеев Г. К. Советское семейное право / Г. К. Матвеев. - М. : Юридическая литература, 1978. - 240 с.
28. Ворожейкин Е. М. Правовые основы брака и семьи / Е. М. Ворожейкин. - М. : Юридическая литература, 1969. - 160 с.
29. Нечаева А. М. Семейное право : курс лекций / А. М. Нечаева. - М. : Юристъ, 2002. - 320 с.
30. Гришин И. П. Семейное право: Вопросы и ответы / И. П. Гришин, И. И. Гришина. - М. : Юриспруденция, 2001. - 128 с.
31. Мананкова Р. П. Правовой статус членов семьи по советскому семейному законодательству / Р. П. Мананкова ; под ред. Б. Л. Хаскельберга. - Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1991. - 232 с.
32. Лозова Г. О. Законодавче визначення сім'ї та шлюбу / Г. О. Лозова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. - 2006. -

№ 1 (17). - С. 119-122.

33. Королев Ю. А. Право и защита семьи государством / Е. Г. Азарова, Ю. А. Королев, Е. В. Кулагина и др. - М. : Наука, 1987. - 184 с.

34. Белякова А. М. Советское семейное право / А. М. Белякова, Е. М. Ворожейкин. - М. : Юридическая литература, 1974. - 304 с.

35. Шевченко Я. М. Юридичне розуміння поняття сім'ї / Я. М. Шевченко // Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. - К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка». - 372 с.

Vatras V. A. Поняття «сім'я» у сімейному праві України / В. А. Ватрас // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 83–91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09vvaspu.pdf>

Аналізуються наукові погляди, що склались в юридичній науці щодо визначення поняття «сім'ї» у сімейному праві України. На основі них пропонується авторське визначення сім'ї як юридичного зв'язку між фізичними особами, заснованому на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності. Також спростовується думка про те, що юридичного визначення сім'ї не існує.

Vatras V.A. Понятие «семья» в семейном праве Украины

Анализируются научные взгляды на понятие семьи в семейном праве Украины. На основе глубокого анализа разработанных в сфере теории государства и права, гражданского и семейного права подходов в работе исследованы проблемные вопросы юридического определения семьи, его отличия от распространенного в юридической науке социологического понимания семьи. Путем творческого обобщения взглядов ученых, анализа законодательства и выделения ключевых свойств, предложено собственное определение семьи.

Vatras V.A. Determinations of Concept «Family» in Family Law of Ukraine

It was revealed and found out the essence of the subject's family relations in Ukraine and its development perspective. There are given regards to the task of sphere of activity, arising, evolution and contemporary state of the family, family relations and other significant categories of family law by means of critical analysis of law literature, international and national law-normative base.